

Pusztay János (szerk.): A Biblia finnugor nyelveken
 Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum, Budapest, 2019. 171 l.
 ISBN 987-615-5589-22-5

A Biblia nemzeti nyelvekre fordításának megindulása szorosan kapcsolódik a reformáció elterjedéséhez. A reformáció egyik alapvető célja ugyanis az volt, hogy az emberekhez közelebb kerüljön a Biblia azáltal, hogy az addigi latin helyett az anyanyelvükön is elérhetővé válik. Ezt tapasztalhatjuk a magyar vagy a finn bibliafordítások esetében is, ugyanakkor például az oroszországi finnugor népeknél nem a reformáció, hanem a pravoszláv vallásra való térítés volt a fordítások létrejöttének elsődleges mozgatórugója.

A Pusztay János szerkesztette *A Biblia finnugor nyelveken* című kötet kilenc tanulmányon keresztül mutatja be a legfőbb finnugor bibliafordításokat és az azok megszületéséhez vezető utat. A kötet a reformáció 500. évfordulója alkalmából a Nemzetek Háza (Collegium Fenno-Ugricum) és az ELTE Finnugor Tanszékének kezdeményezésére szervezett, 2017 őszén tartott konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza. Az alábbiakban röviden ismertetjük a tanulmányokat.

A bevezetésben a szerkesztő kiemeli, hogy fordításirodalomban mennyire elvitathatatlan a Biblia jelentősége: az Újszövetséget összesen 1333 nyelvre, az Ó- és Újszövetséget együtt pedig 544 különböző nyelvre fordították le, ezzel a Biblia a legtöbb nyelvre lefordított mű. Pusztay János bemutatja azokat a fordítói intézeteket, amelyek kulcsfontosságú szerepet játszanak a Biblia finnugor nyelvekre való lefordításában, valamint röviden felsorolja az újabb, finnugor nyelveken megjelent bibliai kiadványokat. Végül a szerkesztő több nyelvi példán keresztül mutatja be a bibliafordítások jelentőségét nyelvújítási és terminológiai szempontból.

1. Abauji Nikoletta és Nyiri Péter a magyar bibliafordítások történetét mutatja be („*Az örök Isten beszél magyarul.*” *Magyar bibliafordítások*, 17–27). Említést tesznek a középkorból fennmaradt első magyar nyelvű vallásos szövegekről (Halotti beszéd és könyörgés, Ómagyar Mária-siralom, Gyulaféhvári sorok, Königsbergi töredék és szalagjai, Marosvásárhelyi sorok), amelyek azt bizonyítják, hogy noha az ómagyar korban az egyház elsődleges nyelve a latin volt, sokszor mégis szükségzerű volt a magyar nyelv használata. Ezután rátérnek az első magyar bibliafordítás, a Huszita Biblia ismertetésére, melyet 1416 és 1441 között fordíthatott magyarra Pécsi Tamás és Újlaki Bálint. Szót ejtenek a szerzők azokról a kódexekről, amelyekben a Huszita Biblia részletei ránk maradtak: a Bécsi, a Münchener és az Apor-kódexről. Ezután mutatják be a nyomtatott bibliafordításokat, Komjáti Benedek,

Sylvester János, Pesti Mizsér Gábor, Heltai Gáspár, Melius Juhász Péter és Félegyházi Tamás műveit. Ezt követi az első teljes magyar nyelvű Biblia, az 1590-es protestáns Károlyi Biblia részletes ismertetése, majd az ellenreformáció válaszaként létrejött, Káldi György által fordított katolikus fordításé. Végül említést tesznek a szerzők a bibliafordítások 19. századi alakulásáról is.

2. Csepregi Márta legközelebbi nyelvrokonaink fordításait mutatja be *A manysi (vogul) és a hanti (osztják) bibliafordításokról* című tanulmányában (28–37). A szerző két nagyobb szakaszt különít el az oroszországi finnugor nyelvek bibliafordításainak történetében: az első szakaszt a 19. század második fele jelenti. Ez még kísérleti időszaknak tekinthető, kiforratlan, inkább nyelvészeti, mint vallási célokat szolgáló munkákkal. A második szakasz az 1990-es évektől napjainkig tartó időszakot foglalja magában: ekkor már a szervezett keretek között, tudatosan készített fordítások a jellemzőek, amelyek nyelvészek, teológusok és az anyanyelvi beszélők szoros együttműködésének eredményei.

3. Egey Emese a finn bibliafordítások megszületését ismerteti (*A finn bibliafordítás(ok) és jelentőségük*, 38–50). Írásában fontos szerepet kap a kultúrtörténeti háttér bemutatása. A reformáció, ill. a finneknek a Svéd Birodalomhoz való tartozása nagy szerepet játszott az első finn nyelvű bibliafordítások létrejöttében. Egey áttekinti az első finn bibliafordító, a finn irodalmi nyelv atyjaként is ismert Mikael Agricola életét és munkásságát, kitérve az Agricola munkáiban található szókincs elemzésére is. Ezt az 1642-es teljes finn nyelvű Biblia keletkezési körülményeinek bemutatása követi, majd az átláthatóság érdekében táblázatba foglalva szemlélteti az ezt követő finn bibliafordításokat.

4. Kelemen Ivett északi nyelvrokonaink bibliafordításait tekinti át tanulmányában (*A Biblia számi nyelveken. Az északi számi bibliafordítás története*, 51–62). Röviden szól az északi számi nyelvről, majd rátér a számi bibliafordítások kezdeti, keresztény hittérítéshez kapcsolódó időszakára. Bemutatja azokat a szereplőket (elsősorban papokat és misszionáriusokat), akik ebben az időszakban fontos szerepet játszottak a számi bibliafordítások megszületésében: Johannes Jon Tornæus, Isaac Olsen, Morten Lund, Anders Porsanger és Ole Tronæs. A következő, a 19. századtól a 20. század elejéig tartó időszakban elsősorban a különböző Bibliatársaságok képviselői foglalkoztak a számi nyelvű fordítások elkészítésével, őket mutatja be a szerző a tanulmány következő részében: Simon Kildal, Nils Vibe Stockfleth, Jacob Fellman, Jens Andreas Friis, Lars Jacobsen Hætta, Just Knud Qvigstad. Végül a modern, 20. század végétől napjainkig terjedő időszak fordításainak áttekintése következik.

5. Kubínyi Kata *Bibliafordítások a kis balti finn nyelveken* (63–102) című tanulmánya elején részletesen bemutatja a szóban forgó nyelvek (karjalai, vepsze, izsór, vót, lív, meänkieli, kvén és szetu) jelenlegi helyzetét, valamint írásbeliségük kialakulásának történetét. A tanulmány második részében ismerteti azokat a szervezeteket, melyek hozzájárultak az oroszországi uráli nyelvek bibliafordításainak létrejöttéhez (Brit és Külhoni Bibliai Társaság, Oroszországi Bibliai Társaság, Pravoszláv Hittérítő Társaság, Helsinki Bibliafordító Intézet). A harmadik részben részletes kronológiai sorrendben ismerteti az egyes nyelvek bibliafordításait és azok létrejöttének történetét. Elsőként a karjalai, a vepsze, az izsór és a vót, illetve a lív nyelvű fordítások történetét ismerhetjük meg, majd rátér az újabb balti finn nyelvek (meänkieli, kvén, szetu) bibliafordításainak bemutatására. A tanulmányt zárásaként a szerző a bibliafordítások nyelvfenntartó erejéről szól.

6. Maticsák Sándor *A mordvin bibliafordítások korszakai* című írásában (103–126) először röviden összefoglalja a mordvin írásbeliség történetét és a bibliafordítások előzményeit, majd rátér a mordvin bibliafordítások korszakainak részletes ismertetésére. Ezek hasonlóak a Csepregi Márta tanulmányában felvázolt korszakokhoz. Az első szakasz a 19. század első felét foglalja magában. Ennek az időszaknak a mordvin nyelvű fordításai szorosan összefonódnak az orosz nyelvű fordítások létrejöttével. A második szakasz a 19. század végétől a 20. század első évtizedéig terjed. Ezt követi az ezredforduló környékére tehető harmadik szakasz, amely a Szovjetunió vallást és nemzeti nyelveket elnyomó évei után a bibliafordítások fellendülését hozta magával. A tanulmányt a mordvin nyelvű vallásos szövegek fenti szakaszok szerint tagolt, időrendi, tételes felsorolása zárja.

7. Pomozi Péter *A legkorábbi észti bibliafordítások és hatásuk az észti írott norma alakulására* című tanulmányát (127–143) az északészti és délészti nyelvjárási területek kialakulásának történetével kezdi. Ezt követően az észti írásbeliség kialakulását, illetve a tartui és tallinni nyelvvaltozat fejlődését ismerteti. Ezután szól a 15. századtól megjelenő katekizmus-fordításokról, majd rátér arra, hogyan jutottak el a katekizmusoktól a teljes Biblia lefordításáig, részletezve azokat a tényezőket, melyek megakadályozták az észti bibliafordítások korábbi megszületését (háború, nyelvjárási megosztottság, anyagi támogatás hiánya, pestisjárvány). Pomozi megemlíti azokat a grammatikákat és szójegyzékeket, amelyek a bibliafordítások létrehozásának érdekében (is) készültek. Ezt az észti nyelvű Újszövetség-fordítások felsorolása követi, végül a tanulmány az első teljes, 1739-ben megjelent észti bibliafordítás bemutatásával, annak nyelvjárásokra gyakorolt hatásának ismertetésével zárul.

8. Szajpaseva Anasztaszia (*A Biblia mari nyelven*, 144–147) a mari nyelvű bibliafordítások történetét mutatja be röviden, kezdve az első, 1804-ben megjelent mari nyelvű katekizmussal. Az obi-ugor és mordvin fordításokhoz hasonló korszakolást végez el a szerző: az első, a bibliafordítások szempontjából jelentős időszak a 19. század végére, a 20. század elejére tehető, majd a következő fellendülés az ezredforduló környékén figyelhető meg. Ezt követően a szerző Lukács evangéliumának egy példabeszédén (Lk: 11: 33-36) keresztül szemlélteti az 1906-os és az 1995-ös mari fordítások közötti nyelvi különbségeket.

9. Szij Enikő *Komi bibliafordítások – epizódok* c. tanulmányában (148–171) elsőként áttekinti azokat a feltételeket, amelyek a 19. század folyamán, valamint a 20. század utolsó évtizedeitől lehetővé tették a komi nyelvű bibliafordítások megszületését: ez elsősorban olyan intézmények (pl. Oroszországi Bibliatársaság, Bibliafordító Társaság) megalakulását jelentette, melyek mind anyagi, mind szakmai támogatást nyújtottak a finnugor nyelvű bibliafordítások elkészítéséhez. Ezt követően a szerző a komi írásbeliség két fő korszakát ismerteti. Az első korszak a 14–17. századra tehető, amikor (más kis finnugor népeket jócskán megelőzve) a komik a Permi Szent István által létrehozott írásrendszer alapján saját írásbeliséggel rendelkeztek. A második korszak a pravoszláv hittérítés időszaka, amikor a cirill betűs vallási szövegek hozzáférhetőségének hatására a máig használt cirill betűs írásmód honosodott meg. Ezután következnek a szerző által a címben ígért „epizódok”, amelyek a komi bibliafordítások egy-egy mozzanatát, időszakát, fordítóját ismertetik. A tanulmány záró szakasza a bibliafordítások fordíthatóságával és azok nyelvi minőségével foglalkozik.

Megfigyelhető, hogy míg a két legnagyobb finnugor nyelv, a magyar és a finn esetében a reformáció hatására már korán, a 16. században létrejöttek az első bibliafordítások, addig a pravoszláv területeken élő oroszországi finnugor népeknél később, elsősorban a hittérítés jóvoltából születtek meg az első munkák. Az oroszországi területeken két, a bibliafordítások fellendülését hozó korszak figyelhető meg: a 19. század vége – 20. század eleje, majd az ezredforduló környéke.

A tanulmánykötet hiánypótló összefoglaló a finnugor nyelvek bibliafordításainak történetéről, szerzői sokszínűen, több különböző megközelítésből mutatják be a téma legfontosabb tudnivalóit. Nem csupán szakmai berkekben lehet hasznos, hanem a téma iránt érdeklődő nagyközönség számára is.

BAKSA ALEXANDRA – BAKSA MÁTÉ